

ЈУГОСЛОВЕНСКА ПРИВРЕДА НА ПОЧЕТКУ ТРЕЋЕГ МИЛЕНИЈУМА

РЕЗИМЕ

Југославија се ипак сада, на почетку трећег миленијума, са великим закашњењем, налази на почетку неопходних суштинских економских реформи. Закашњење од једне деценије је огроман недостигањак, али и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге привреде у транзицији.

Искуство других привреда у транзицији показује да је потребно напустити наивно веровање економиста – либерала да ће стабилизација, либеризација и приватизација аутоматски решити све економске проблеме и бити свестан да у реформисању привреде кључну улогу има држава и њене институције, те да је потребна поетапност, а не никакав радикализам у спровођењу реформи. Исто тако, неопходно је да урађени програм економских реформи буде резултат “домаће памети” (да се ипак једносавно изразим), а не никако већ готов програм који се “увози са стране”.

Од изузетне важности је и да програм економских реформи у Југославији буде конципиран и

*сировођен од сиране људи који прѣдсављају ауѣн-
ѣичну домаћу елиѣу са јасно арѣикулисаним наци-
оналним инѣресима заснованим на исѣинском ѣаѣ-
риоѣизму, а не комѣрадора чији је ѣрвенсѣвени циљ
лично бођађење и соѣсѣвено укључивање у свѣјску
елиѣу (макар ѣо био и ѣен ѣериферни слој)*

* * *

Југославија се на почетку трећег миленијума налази у ситуацији када је неопходно, једном мудро и до краја осмишљеном политиком, предузети адекватне мере у разним сферама живота како би велика већина њених грађана кроз једно разумно, релативно кратко, време после смене претходне власти, осетила благодети једне одговорне државне политике. У оквиру свих тих промена посебно место ће имати суштинске економске реформе које нам предстоје.

За такве реформе основни услов је да постоји стварна политичка воља. Уколико пођемо од претпоставке да она, после септембарских и децембарских избора из 2000-те године, постоји онда се поставља питање како економске реформе треба да буду конципиране и како да се у стварности реализују. Заостатак, од једне деценије, у спровођењу суштинских економских реформи, Југославија би требало да компензира на тај начин што ће извући поуке из већ богатог искуства привреда у транзицији (ПУТ) и тако избећи њихове грешке, заблуде и лутања.

Веома важан услов суштинских економских реформи јесте и напуштање досадашње погубне политике економске изолације и укључивање југословенске привреде у међународне економске токове без чега није могућ динамичан развој савремених држава. То укључивање мора да се изврши на начин који ће омогућити да се избегне друга

крајност у којој би земља била једноставно препуштена интересима светске (међународне) олигархије и транснационалног капитала, што би дугорочно гледано, могло да има још погубније последице.

НАПУШТАЊЕ ПОЛИТИКЕ ЕКОНОМСКЕ ИЗОЛАЦИЈЕ

Савремени глобални економски развој опредељује се дејствима две супростављене тенденције: потчињавање светске привреде интересима светске олигархије и транснационалног капитала, с једне, и конкуренцији националних економских система, с друге стране. У преплитању тих тенденција имамо велики број различитих комбинација економских модела појединих земаља.

Они се крећу од моћних националних привреда у којима се базира већина транснационалних компанија и у којима се национални интереси и интереси крупног капитала добрим делом поклапају (као што су САД и Јапан), до пуне колонијалне зависности великог броја економски неразвијених (пре свега, афричких) земаља којима доминира транснационални капитал. Између те две крајности налази се највећи део држава, као што су земље Европске уније (које су се одрекле националног суверенитета у економији у корист европског транснационалног капитала), успешно и брзо развијајуће земље Југоисточне Азије које успевају да штите националне економске интересе и истовремено успешно привлаче инострани капитал), земље Латинске Америке (које покушавају да створе простор за развој сопственог капитала у условима доминирајућих транснационалних корпорација) итд.

Изградња економског модела сваке земље одвија се у врло општој борби за контролу над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и националне елите. Између њих постоје разни (најчешће општо супростављени) интереси, разне вредности, разни инструменти деловања итд. Југославија би требало да избегне судбину великог броја малих и економски недовољно развијених земаља у којима су противуречности између интереса транснационалног и националног капитала решавани увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем компрадорске националне елите која (због служења интересима транснационалног капитала) бива укључена у периферни слој светске олигархије.

Када говоримо о светској олигархији ми под тим појмом, једноставно речено, подразумевамо веома сложену и разнородну свеукупност крупних транснационалних (и њима потчињених) корпорација и банака, научних, консултатских и правних институција које их опслужују, међународних финансијских организација које раде у њиховом интересу, те разних формалних и неформалних организација које утичу на формирање јавног мњења. Без обзира на сву њену аморфност светска олигархија у пракси делује веома координирано због једноставне чињенице да је повезује исти економски интерес – слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала.

У циљу реализације сопствених интереса, светска олигархија настоји да ослаби националне системе безбедности и институције државне власти и националног суверенитета (замењујући их међународним правом и институцијама), те уништи националне економске структуре (потчињавајући их интересима транснационалног капитала). То се остварује на различите начине: увлачењем земље у велику дужничку зависност, подстицањем хаотичног стања у друштву, подривањем ауторитета државе и њених темељних институција, корумпирањем и деморалисањем њене националне елите, формирањем великог броја невладиних организација (од којих се највећи број, добрим делом, обучава, финансира и подржава из иностранства и има анационалну усмереност), релативизацијом устаљеног система вредности и оспоравањем кључних националних институција (цркве, академије наука и сл.) као и позитивног наслеђа националне историје, обликовањем јавног мњења кроз средства масовног информисања која се (директно или индиректно) стављају под контролу фактора ван земље.

Унапред се проналазе и припремају компрадори који би у погодном тренутку заузели кључна места у држави, разним средствима покушавају да се доведу на одговорне државне функције и по сваку цену се настоји обезбедити њихов што дужи опстанак на власти, нуде се готова решења за вођење економске политике, предлажу се “независни” економски саветници из иностранства и слично. Идеолошку основу такве политике, по правилу, представља радикални либерализам.

С друге стране, национални интерес сваке земље огледа се у потреби одбране независности земље, обезбеђењу високог стандарда и благостања свих грађана, очувања сопствене националне културе и могућности реализације властитих духовних вредности. Овакви интереси опредељују и одређене приоритете у међународној сарадњи, а они се у економској сфери, пре свега, огледају у отварању према међународном економском окружењу (зналачки користећи сопствене компаративне предности), привлачењу иностраног (првенствено, директног) капитала, међународној кооперацији (која треба да је под националном контролом и да обезбеђује заштиту унутрашњег тржишта), ограничавање иностраних инвестиција у сфере које су од виталног националног значаја (као на пример, у банке у Чешкој, у енергетику у Русији, у земљиште у Словенији итд.), подршка домаћих произвођача и стимулисање конкурентности националне привреде.

ПРОГРАМ ЕКОНОМСКИХ РЕФОРМИ И ВАШИНГТОНСКИ КОНСЕНЗУС

Да би Југославија могла успешно да заштити своје националне интересе у економској сфери потребно је да има сопствени, конзистентно урађен и доследно спровођен, програм економских реформи који ће да полази од достигнућа савремене економске науке, али и користи искуства – како позитивна тако и негативна – других ПУТ, те узима у обзир и специфичности југословенске привреде као и међународне реалности.

Разрађен програм економских реформи морао би да буде превасходно резултат домаће памети, да се тако

једноставно изразим, која неће само слепо копирати неке универзалне “рецепте” који су “прописани” за ПУТ и који су за многе од њих, које су их до сада примењивале, имале катастрофалне последице. Мора се имати у виду да се програм конципира зависно од циљева који се желе постићи, те да циљеви које пред себе постављамо не морају да се поклапају са циљевима оних који нам нуде већ готове “рецепте”. То нарочито важи за економску сферу која је, у својој суштини, заснована на интересу.

У исто време тај програм треба да разраде и у пракси реализују људи који представљају аутентичну националну елиту са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, **а не компрадорска елита која се (самопроглашавајући “експертима”) сама кандидује за одговорне функције у држави и синхронизовано намеће од стране “независних” средстава јавног информисања у земљи и утицајних међународних кругова.**

Будући да одређена група наших (сада већ утицајних) економиста заступа програм радикалних економских реформи¹⁾ било би корисно видети каква су искуства других ПУТ које су се определиле за сличне програме. **И то поготово због чињенице да су исте те личности биле једни од најватренијих заступника (па и директни актери) “багер револуције” и “кризних штабова” који се “на све стране” стварају у периоду после “југословенске октобарске револуције” и преко којих се под-**

¹⁾ Видети књигу: Група аутора - Г 17, Програм радикалних економских реформи у СР Југославији, Радио Б 92, Београд, 1997.

стиче хаотично стање у земљи и руши (и онако мали) ауторитет темељних државних институција.²⁾

Већина ПУТ определила се за један либерални програм радикалних економских реформи који је био базиран на такозваном “Вашингтонском консензусу” и који је био

²⁾ Одмах после избора господина Војислава Коштунице за председника СРЈ могле су да се уоче разлике по битним државним питањима у његовим изјавама и изјавама других лидера ДОС-а. Тако, и недавна изјава (почетак новембра 2000) председника Војислава Коштунице, у којој истиче да није тражио нити тражи оставке челних људи војске и полиције већ да од њих тражи да раде у служби народа и државе, изазвала је оштру реакцију другог лидера ДОС-а (и вероватно будућег српског премијера) господина Зорана Ђинђића. И овај неспоразум, можда од свих досадашњих, најубедљивије сведочи о два различита схватања изградње будуће државе, која персонификују државник, господин Војислав Коштуница и политичар, господин Зоран Ђинђић.

Председник у својој изјави истиче да су нам сада “понајмање потребне личне и страначке острашћености, реваншистички и рушилачки потези”, те да демократска и национално одговорна држава “мора бити чврсто укорењена у правним начелима, правној сигурности сваког грађанина, поштовању институција које су темељ сваке нормално организоване земље” и да “војска и полиција спадају у те темеље”. У исто време, господин З. Ђинђић демонстрира супротан приступ (у томе га подржавају и веома експонирани економисти Г-17 плус) који је у пракси до сада спровођен уз помоћ кризних штабова и других метода притиска што је, добрим делом, допринело стварању хаотичног стања у земљи.

Другим речима, дилема је шта радити са темељним државним институцијама које су далеко од стања које би одговарало добро уређеној држави. Да ли је потребно очувати и то мало ауторитета које те институције имају и постепено поправљати стање у њима до жељеног нивоа или их треба одмах (као “остатке прошлог режима”) потпуно “уништити” и на “празном простору” градити нове. Искуство других држава показује да створени празан простор бива одмах попуњен парадржавним и криминалним структурима и/или евентуално допуњен међународним уплитањем.

разрађен (“прописан”) од стране Међународног монетарног фонда, Светске банке и администрације САД (Министарство финансија и УСАИД).

Вашингтонски консензус је разрађен крајем 80-их и почетком 90-их година и он је првобитно био намењен за земље Латинске Америке. Према овом документу, само општа финансијска дисциплина уз дерегулацију и либерализацију привреде довољна је да елиминише стагнацију и

С друге стране, и са чисто економског становишта, постојање јаке (у најбољем смислу речи) државе, са стабилним државним институцијама, претпоставка је успешне економске транзиције о чему ће касније бити више речи. Сада да само укажемо на један мањи, али веома индикативан, делић проблема везан за инострани капитал. Данас постоји веома висок ниво сагласности домаћих економиста да је, за будући успешан развој, југословенској привреди потребан значајан инострани капитал, те да би најбоље било да он уђе у земљу у облику директних инвестиција, а не у форми кредита који би земљу гурали у још већу дужничку (а преко тога и сваку другу) зависност. Међутим, тешко је очекивати да неки озбиљан инострани инвеститор улаже свој капитал у земљу у којој често избијају (јогурт, багер и сличне) револуције, где влада хаотично стање (кризни штабови и штрајкачки одбори се формирају свуда - од затвора, преко предузећа до Савезне управе царина и Народне банке Југославије), у којој не постоји правна сигурност (кризни штаб је уведен у Телеком-у где постоји страни инвеститор, а у Галеници страни инвеститор - ICN “преотима” већинску државну фирму) и не поштују се темељне државне институције (полиција се разоружава од стране људи “са улице”) и где “први економиста” земље (проф. др Мирољуб Лабус) јавно обзнањује да самоуправљање није лоше и генерално подржава смену руководства по предузећима од стране кризних штабова док то у исто време “други економиста” земље (мр Млађен Динкић) практично демонстрира у Народној банци Југославије. Само стабилна и јака држава може да рачуна на значајне директне иностране инвестиције. Искуство Кине (насупротив на пример Русије), у последњој деценији двадесетог века, то најбоље потврђује.

иницира економски раст. Латинска Америка је добила тако велики значај у споровима о путевима економског развоја, не због чињенице да је у тим земљама расла социјална неправда и рапидно се ширило сиромаштво него, због велике задужености овог региона према међународним финансијским организацијама и развијеним земљама, у првом реду, САД.

И није саосећање према континенту, који се налази у очајном економском и социјалном стању, подстакло владу САД и међународне финансијске организације (где је реч САД одлучујућа) да предузму одређена дејства, него жеља да се разреши проблем дугова и врате уложена средства. Данас, деценију после, не постоји слична потреба да се покуша помоћи земљама Африке (а ни ПУТ), чије се привреде налазе у катастрофалном стању, јер у земље Африке нису уложена ни приближно толика средства (као што је то случај са Латинском Америком), поготово не средства САД.

Десет основних ставова Вашингтонског консензуса, који треба да буду основни принципи којима треба да се руководе владе у вођењу економске политике, своде се на следеће:

1. *Финансијска дисциплина.* Дефицит буџета не сме да буде велики и он се мора покривати без коришћења инфлаторних пореза.

2. *Приоритети у државним расходима.* Држава расходе треба преорјентисати из области, важних са политичког становништа, на сфере са већим ефектима.

3. *Пореска реформа.* Потребно је ширити пореску основицу и снижавати пореске стопе.

4. *Финансијска либерализација*. Основни приоритет у овој области јесте инсистирање на тржишним каматним стопама.

5. *Девизни курс*. Потребно је имати јединствен девизни курс који ће обезбедити спољнотрговинску конкуренцију.

6. *Либерализација трговине*. Ванцаринска ограничења треба заменити царинама чија стопа треба да се смањи и креће у распону 10-20%.

7. *Директне иностране инвестиције*. Треба укинути све вештачке баријере и иностране фирме треба да имају исте услове као и домаћа предузећа.

8. *Приватизација*. Државна предузећа треба приватизовати.

9. *Дерегулација предузетништва и јачање конкуренције*. Треба отклонити сва ограничења која отежавају појаву нових фирми или ограничавају конкуренцију.

10. *Право власништва*. Законима треба обезбедити сигурност власништва без великих трошкова за његову заштиту.³⁾

³⁾ Међутим, због тешкоћа са којима су се сусреле привреде земаља које су се у вођењу економске политике придржавале ових препорука, извршене су одређене корекције у првобитно формулисаним основним принципима и они сада гласе:

- повећати штедњу, пре свега, подржавајући финансијску дисциплину,
- преоријентисати државне расходе првенствено на социјалне потребе,
- реформисати порески систем и поред осталог увести еколошки порез и земљишну ренту,
- појачати банкарску регулативу,
- подржавати конкурентни девизни курс и напустити пливајући курс и разне додатке девизном курсу.
- користити унутрашње регулисање у либерализованој трговини,
- градити конкурентну привреду кроз приватизацију и дерегулацију,

Као што смо рекли, принципи Вашингтонског концептуса су првобитно били предложени земљама Латинске Америке које су за разлику од ПУТ имале одређену тржишну економију са значајним приватним сектором, али релативно слабу индустрију. Међутим, ови принципи су били, преко разних иностраних саветника и у преговорима са међународним финансијским организацијама, предлагани и “натурани” ПУТ. Сматрало се да је сасвим довољно извршити финансијску стабилизацију, либерализацију привреде и приватизовати државну имовину да би се обезбедио стабилан привредни раст.

Постојало је претерано веровање у аутоматизам тржишног саморегулисања, али и убеђеност у потребу хитног повлачења државе из економске сфере. Како наводи професор Гжегож Колотко⁴⁾ ортодоксни либерали користили су се једним поједностављеним начином мишљења, према коме нема потребе да се размишља о томе како да се вози аутомобил ако он, од одређене тачке и при одређеним околностима, може да се креће сам од себе.⁵⁾

- извршити строго дефинисање права власништва доступног свима,
 - створити кључне структуре, као независну централну банку, јаке буџетске организације, независно и некорумпирано правосуђе и берзу рада,

- повећати издатке за образовање, пре свега, за основне и средње школе.

⁴⁾ Гжегож Б. Колотко, *От шока к терапији - Политическая экономия постсоциалистических преобразований*, Эксперт, Москва, 2000, стр. 136. Професор Г. Колотко био је вицепремијер и министар финансија Пољске у периоду (од 1994. до 1997. године) када је Пољска прешла са радикалног ка дугорочном више избалансираном моделу тржишних реформи који је претходно разрађен у његовом програму “Стратегија за Пољску”.

⁵⁾ Сличан начин размишљања, у вези са значајним падом уличног курса марке, могли смо да чујемо одмах после “југословенске октобарске револуције” од тада још самопостављеног “шефа” (гувернера-самозванца) НБЈ мр Млађена Динкића. Довољно је само на одређено место у НБЈ

Основне две слабости које су се испољиле код већине ПУТ, при спровођењу економских реформи, а које наводи и професор Г. Колотко, огледале су се у следећем:

- радикализам економских реформи и повлачење државе из свих сфера економског живота,
- замена циља и средстава у стратегији реформи.

Радикалним економским реформама створен је системски вакуум у коме су старе структуре управљања биле брзо разрушене, а нове у међувремену нису створене, или су створене у релативно кратком временском периоду у коме не могу суштински да профункционишу. Уколико реформатори једноставно брзо разруше старе структуре, норме и ограничења како би “почистили државу”, не узимајући у обзир да процес стварања нових захтева много времена, онда се новостворене структуре и норме, по правилу, показују неефикасним.

У постсоцијалистичким привредама стварање тржишних структура није могло да се изврши “преко ноћи”, односно у релативно кратком временском периоду. То је један дуготрајни процес и сматра се да није мудро вршити либерализацију и приватизацију које не би временски биле усклађене са таквим процесима. У противном добија се “дивље” тржиште које води криминализацији економског живота и може, у великој мери, укочити кретање привреде ка ефикасности и расту. Тако је у многим земљама, у којима се ишло на радикални курс промена, где се упоредо са брзом либерализацијом и приватизацијом ишло на ства-

да поставимо човека у кога "имамо поверење" те да се за само један дан преполови улични курс немачке марке. (Видети: Динар вреднији захваљујући Живку Нешићу, Данас, 9.10.2000)

рање нових структура управљања на један доста некоординан и хаотичан начин, забележен катастрофалан економски резултат.

Други важан недостатак јесте замена циља и средстава стратегије реформисања привреде која води деформацији саме стратегије и недовољном схватању њеног дејства на реалну економију. Стабилна финансијска ситуација, ниска инфлација, стабилан девизни курс, приватизација и либерализација привреде, само су средства економске стратегије, а не циљеви сами по себи. Једноставно речено, финансијска стабилизација, либерализација привреде и приватизација треба да буду средства за остварење циљева економских реформи. Међутим, они су разматрани као показатељи успеха реформи, а не као претпоставке за остварење фундаменталних циљева. Са правом се може поставити питање: шта значи висок степен приватизације државне имовине, високо либерализована привреда и остварена финансијска стабилизација у условима огромног пада привредне активности и животног стандарда? Другим речима, стварање тржишне привреде није важно само по себи већ као фактор убрзања привредног раста и повећања благостања становништва.

Отворена критика исправности политике које су ММФ и Светска банка водиле у односу на ПУТ у последњој деценији дошла је и од стране економисте светског гласа, доскорашњег потпредседника и главног економисте Светске банке Џозефа Стиглица (Joseph Stiglitz)⁶⁾ који

⁶⁾ J. Stiglitz, *More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus*, WIDER Annual Lecture, WIDEW/UNU, 1998.

J. Stiglitz, *Whither Reform? Ten Years of Transition*, World Bank's

сматра да су савети за ПУТ у духу Вашингтонског консензуса прилично поједностављени. Кина је занемарила ове препоруке и постигла завидан успех, Русија их је прихватила и доживела фијаско.⁷⁾

Покушавајући да објасни фактички неуспех руских реформи Џ. Стиглиц долази до закључка да се основни проблем налази у “прекомерном веровању економским моделима узетих из уџбеника, који могу бити успешни при обуци студената, али се на њих не треба ослањати при саветовању владе која покушава да изгради тржишну привреду”. Идеолошка одлука руских реформатора да што пре раскину са прошлим режимом довела је до уништења скоро свих форми организације друштвеног живота. Изградња нових институција, које би биле адекватне тржишним условима, вршена је у Русији методом “шок терапије” и некритичним копирањем западних образаца, који се у руским условима нису показали, ни приближно, ефикасним као на Западу.

Досадашња искуства постсоцијалистичких држава у реформисању привреде показују да су програми радикалних економских реформи доживели неуспех, а да су запажени резултати постигнути тек са одустајањем од тога курса и разрадом сопствених економских програма који, уважавајући светска искуства, првенствено узумају у обзир специфичности сопствене привреде и интересе свога народа.

Annual Bank Conference on Development Economics, Wash., D.C., April 28-30, 1999.

⁷⁾ У последњој деценији бруто друштвени производ Кине је удвостручен, а Русије преполовљен и поред чињенице да је Русија одавно већ извршила приватизацију и либерализацију привреде, те да је успела у дужем времену да оствари и релативну финансијску стабилизацију.

То показује и пример Пољске (једине од око 30-ак ПУТ бивших република СССР-а, СФРЈ-а, Чехословачке и других бивших источноевропских социјалистичких земаља чији је бруто друштвени производ 1997. године био већи него 1989. године) после напуштања програма радикалних економских реформи и преласка на програм професора Г. Колотко, као и пример Русије после доласка владе Јевгенија Примакова и касније екипе Владимира Путина.

ПОУЧАН ПРИМЕР РУСИЈЕ

Можда је управо пример Русије нарочито поучан. У складу са принципима Вашингтонског консензуса, програм радикалних реформи у Русији био је усмерен на три главна сегмента: брзу и свеобухватну приватизацију, либерализацију привреде и макроекономску стабилизацију.

У Русији је извршена приватизација која се темељила на два основна принципа: ороченост (брзина) и обавезност, а извршена је у две фазе: ваучерска у прве две године, а после тога новчана приватизација. Само кроз ваучерску фазу приватизовано је преко 100.000 предузећа (од којих 20% крупних) што чини око 70% индустријског потенцијала Русије. Око 40 милиона људи постали су акционари. Највећи део преостале државне имовине приватизован је у другој – новчаној фази приватизације. Процес приватизације се одвијао на не баш задовољавајуће финансираној законској основи и при недовољно разрађеним правилима самих приватизационих процедура, због чега многи угледни руски економисти тврде да је приватизацију у њиховој земљи одликовао висок степен криминализације и да се она једноставно претворила у пљачку. У

исто време, формална промена власништва није створила ефикасног сопственика и није представљала основу за значајније повећање успешности привреде у целини.⁸⁾

У Русији је, у релативно кратком року, извршена веома широка либерализација привреде. Првог дана спровођења радикалних економских реформи (2.1.1992. године) извршена је либерализација цена и дозвољено слободно формирање око 90% цена на мало. У релативно кратком периоду знатно је либерализована и спољна трговина. Предузећима је дозвољено да се самостално баве спољнотрговинским пословима, укинута су ванцаринска ограничења и специјални девизни курсеви, а царинске стопе су знатно смањене. Одмах на почетку радикалних економских реформи веома је либерално постављено право формирања и пословања приватних предузећа.

Брза и широка либерализација цена и спољне трговине довела је до “поплаве” домаћег тржишта увозним производима (од којих је добар део био веома сумњивог квалитета). Увозни производи су најчешће били субвенционирани у својим земљама које су настојале да освоје ново – велико руско – тржиште. Руски произвођачи такву конкуренцију нису могли да издрже што је довело до масовног затварања руских предузећа.

У исто време, велика криминализација друштва, а посебно у привредној сфери, представља велику препреку да се предузетништвом баве најспособнији, часни и савесни људи. Због тога се за приватни бизнис, углавном одлучују они који су спремни да се договарају са бандама “рекеташа”, код којих добар део запослених особа чине чувари

⁸⁾ Видети детаљније: Татјана Душанић, Шта није решила приватизација у Русији?, Пословни круг, Београд, 11/98.

и телохранитељи, који на разне начине избегавају плаћање пореза и слично.

Русија је успела да изврши значајно снижење стопе инфлације и релативно стабилизује девизни курс. Тако је инфлација снижавана из године у годину (1992. године она је износила 2.508,8%, 1993. – 840,1%, 1994. – 204,7%, 1995. – 131,3%, 1996. – 21,8% и 1997. – 11,1%) да би непосредно пре финансијског краха (у 1998. години) износила само 6% на годишњем нивоу. Увођењем такозваног “валутног коридора”⁹⁾ стабилизован је и девизни курс. У наведеном периоду стопа инфлације се смањивала, али је била стално већа од стопе обезвређивања националне валуте која је постала све више прецењена. Прецењен курс рубље дестимулисао је извоз, а стимулисао увоз, што је за последицу имало даљи пад привредне активности.

У условима перманентног пада привредне активности у земљи реални приходи државног буџета су се драстично смањивали. Иако је долазило до значајног реалног смањења буџетских расхода (што је све сфере друштвеног живота које се буџетски финансирају – школство, здравство и слично - довело у катастрофално стање) дефицит буџета био је перманентно релативно висок. Да би се избегло његово инфлаторно финансирање и очувала финансијска стабилност, држава се определила за емисију државних обвезница, односно покриће буџетског дефицита повећањем унутрашњег дуга. На државне обвезнице плаћана је изузетно висока реална каматна стопа тако да су (и онако оскудна) слободна финансијска средства била усмерена у њих, а не у реални сектор што је још више спутавало

⁹⁾ Видети детаљније у књизи: Тајјана Душанић - Јован Б. Душанић, Транзиција у Русији, Економска политика, Београд, 1998.

привредну активност. Средином 1998. године унутрашњи дуг је достигао износ који је еквивалентан суми од 70 милијарди долара, мада га до 1994. године практично и није било. У исто време и задуживање у иностранству значајно расте и крајем 1998. године премашује износ од 150 милијарди долара. Све је то довело до финансијског краха у августу 1998. године када је Русија признала немогућност благовременог измирења државног унутрашњег дуга, да би убрзо дошло до стрмоглавог пада курса националне валуте, смене владе премијера Сергеја Киријенка и формирања нове владе на челу са Јевгенијем Примаковим која напушта дотадашњи курс спровођења економских реформи.

Од почетка спровођења економских реформи (јануар 1992) па све до финансијског краха (август 1998.) Борис Јелцин (у чијим рукама је била концентрисана сва реална власт у земљи) се у спровођењу економске политике упорно ослањао на младе економисте – либерале, **у првом реду, Јегора Гајдара и Анатолија Чубајса, а касније и Сергеја Киријенка и Бориса Немцова.** Управо су ови “млади реформатори” били миљеници Запада. Међународне финансијске организације су, у преговорима са Русијом, инсистирале да, управо, они имају одлучујући утицај при дефинисању и спровођењу реформских захвата који су, како се касније показало, били разрађивани (па и писани) ван Русије, те својски предлагани од “независних” саветника са Запада и здушно подржавали од “независних” средстава јавног информисања у земљи. Имајући у виду резултате које је Русија постигла спроводећи радикалне економске реформе, за ове “младе реформисте” тешко се може тврдити да су се у спровођењу економских реформи руково-

дили интересима своје земље на начин како то схвата и осећа већина руског становништва. Због тога су и економске реформе у Русији, при чијем се спровођењу полазило од политичко-коњуктурних обзира (очување власти, лично богаћење и слично) и у интересу до краја нејасно кога (светске олигархије, новостворене домаће олигархије састављене од поликриминалних и криминалних делова друштва и високо корумпираних државних чиновника и слично), мало шта могле да помогну руској привреди и обичном грађанину.

Упорна упозорења угледних руских економиста на погубност одабраног курса, тешко су се могла пробити до шире јавности и била су надјачавана уверавањем Бориса Јелцина и његових “младих реформатора” да после почетног “транзиторног пада” већ кроз неколико месеци (на почетку је то била јесен 1992. године да би тих “неколико месеци” потрајало годинама) Русију очекује буран економски раст и значајно повећање животног стандарда становништва.¹⁰⁾ Благовремена упозорења угледних руских економиста била су игнорисана. Исту судбину доживело је и обраћање групе веома угледних руских и америчких економиста председнику Русије (Борису Јелцину) средином 1996. године.¹¹⁾ Међутим, сада се критици начина како се спрово-

¹⁰⁾ Становништво је убеђивано да предузете реформе у целости подржава међународна заједница и да је спремна да за то пружи издашну финансијску помоћ која ће стићи у релативно кратком року. Спомињани су и конкретни износи од неколико милијарди долара. Мало шта од тога се касније показало реалним. И оно што је добијено, било је условљавано великим уступцима на које је Русија морала да иде у економској (и не само економској) сфери, тако да је велико питање да ли је Русија од тога имала више користи или штете.

¹¹⁾ Аутори наведеног документа су познати амерички економисти -

воде економске реформе у Русији домаћим академицима (којима су “млади реформатори” замерали да се дуго живећи у старом систему тешко сналазе у новим тржишним условима)¹²⁾ прикључили и еминентни амерички економисти (међу којима и многи нобеловци).

Основни став од кога они полазе јесте да прелазак у истинску тржишну привреду захтева време, а покушај да се тај процес значајније скрати води у катастрофу. Своје предлоге за измену курса економске политике у Русији, аутори у основи своде на преиспитивање улоге државе у процесу тржишне трансформације. Досадашња “политика немешања државе, која је део шок терапије није била оправдана” и требало би убудуће да “држава преузме на себе основну улогу у економији као што је то случај у савременим привредама САД, Шведске, Немачке...” Једна од последица повлачења државе из привредног живота, према ауторима разматраног документа, јесте “прелаз, не ка тржишној, него ка криминалној привреди... Користећи немешање владе, криминални елементи су попунили вакум.”

Међутим, Борис Јелцин је са својим “младим реформаторима”, све до финансијског краха у августу 1998. године,

нобеловци Кенет Ерео, Василиј Леонтијев, Лоренц Клајн, Роберт Солоу и Џејмс Тобин, те светски познати економисти - професори Мајкл Интрилигејтор и Маршал Поумер, а са руске стране економисти - академици Леонид Абалкин, Олег Богомолов, Станислав Шаталин, Валериј Макаров, Јуриј Јеременко и Дмитриј Лавов. Интегрални текст документа видети у књизи: О.Т. Богомолов, Моя летопися переходного времени, Экономика, Москва, 2000, стр. 272-275.

¹²⁾ У исто време економисте младе генерације који су били критичари начина како се спроводе реформе у Русији (као например, Сергеј Глазев) "млади реформатори" су оспоравали тврдњама да су носталгичари за старим системом и без ауторитета у међународним економским круговима.

упорно спроводећи програм радикалних економских реформи, земљу довео у катастрофално економско стање. Бруто друштвени производ је у 1998. години износио 52% истог из 1989. године. Тако стрмоглав пад бруто друштвеног производа земље није забележен ни у време Првог светског рата (1914-1917, смањење од 25%), Грађанског рата који је после тога уследио (1918-1922, пад од 23%), а нити за време Другог светског рата (1941-1945, смањење од 21%) када је велики део земље био физички окупиран од стране фашиста.

Нарочито драстичан пад бележи индустријска производња, а у оквиру ње машиноградња и лака индустрија. Због тога је дошло до значајних промена у структури индустријске производње (удео машиноградње и лаке индустрије са 41,1% у 1991. години смањен је на само 21,5% у 1998. години) и Русија све виши личи на земље трећег света које врше распродају својих сировина у замену за увоз потрошних добара. Инвестиције у привреду Русије смањују се из године у годину и у 1998. години чиниле су само 20% оних из 1991. године.

У исто време дошло је до брзог пада животног стандарда становништва и њиховог огромног раслојавања где на једној страни постоји новостворена невероватно богата класа и са друге стране огромна већина становништва која живи на ивици сиромаштва.¹³⁾ Уз то, процењује се да $\frac{3}{4}$ примања најбогатијих потиче из “сиве” економије.

¹³⁾ Приходи 10% најбогатијих су 30 пута већи од прихода 10% најсиромашнијих. Тај показатељ у земљама Централне и Источне Европе износи 5,1-5,6 у западноевропским земљама 2,6-5,7 и у САД 5,3 пута. (Према: О.Т. Богомолов, *Моя летопись переходного времени*, Економика, Москва 2000.)

Економске тешкоће прати и демографска катастрофа. У Русији долази до веома забрињавајућег процеса депопулације (процент смртности становништва расте и већи је од процента рођених који се смањује) што је у XX веку у Русији било забележено једино у ратним временима. Смртност у Русији је већа него било у којој земљи Европе, Америке, Аустралије и Азије (са изузетком Авганистана и Камбоџе), те већине земаља Африке. Просечни животни век је знатно скраћен и данас трећина умрлих не доживи пензиони узраст. Код мушкараца просечни животни век износи само 57 година и за више од 7 година је краћи него пре једне деценије. Смртност “јачег пола” у узрасту од 16 до 59 година већа је него што је била крајем XIX века. Стручна истраживања показују да преко 70% одраслих живи у стању дуготрајног психо-емоционалног и социјалног стреса који изазива забрињавајући раст депресије, психозе, алкохолизма и наркоманије. Очајање, изазвано економском ситуацијом у земљи, узрок је раста самоубиства и насиља у друштву.

Тек када је Русија доживела финансијски крах и драстичан пад (и онако ниског) стандарда становништва и када су земљи претили огромни социјални и политички потреси са несагледивим последицама, Борис Јелцин се одрекао “младих реформатора”¹⁴⁾ и за предсеника владе

¹⁴⁾ Интересантно да је Џефри Сакс, професор Универзитета у Харварду и саветник у многим ПУТ, који је био на челу групе економских саветника председника Бориса Јелцина у првим годинама радикалних економских реформи, тек после финансијског краха у Русији објавио у цењеном московском листу "Независимаја газета" (16.9.1999) "покајнички" текст "Неуспех руских реформи". У њему Сакс признаје да су његови савети били универзални за све ПУТ, па и за Русију, и

именовао Јевгенија Примакова који је са својом економском екипом напустио дотадашњи економски курс реформатора – либерала и у економској (и не само економској) сфери много већи значај посветио улози државе, те одустао од метода шок терапије у економији. Од тада, а нарочито са доласком екипе Владимира Путина (која наставља курс којим је кренуо Јевгениј Примаков) Русија бележи постепени економски опоравак али и позитивне промене у осталим сферама друштвеног живота.

У другој половини 1998. године извршена је значајна девалвација, те напуштена политика прецењеног курса националне валуте што је обезбедило и ценовну конкурентност руској привреди (увоз постаје не много економски атрактиван, а домаћа производња рентабилна и конкурентна како на домаћем тако и на иностраном тржишту), односно предност је дата развоју, а не стабилизацији. Државни органи у економској сфери (али и у другим) показују много бољу ефикасност у свом раду. Тако је Русија после вишегодишњег пада бруто друштвеног производа, у 1999. години забележила раст од 3,2%, а за првих осам

да је велика грешка што се при спровођењу реформи у Русији нису узимале у обзир њене специфичности.

Надамо се да је и његов сарадник господин Божићар Ђелић свестан катастрофалних грешака које су они (Сакс и његова екипа сарадника) учинили при саветовању влади Пољске (у периоду 1991/92. године) и Русије (као саветник Анатолија Чубајса), те да то неће сада поновити у својој домовини. Као будући министар финансија Србије надамо се да ће мр Божићар Ђелић представљати "домаћу памет" што није био случај у Пољској и Русији, те нешто касније и у Румунији (где је 1997. године био саветник премијера владе Чорбе-а, владе демократских снага у Румунији које су после четири године владавине због катастрофалних резултата убедљиво изгубиле изборе крајем 2000. године и омогућиле тријумфални повратак социјалиста на власт).

месеци 2000. године, према подацима Министарства развоја економије и трговине (бивше Министарство економије), тај раст је износио 7,3%. Овакав раст је забележен захваљујући, пре свега, порасту индустријске производње од око 10%.¹⁵⁾ Поред тога, девизне резерве Русије су за последње две године више него удвостручене и крајем 2000. године су достигле апсолутни максимум од преко 28 милијарди долара.

ШТА ДА СЕ РАДИ У ЈУГОСЛАВИЈИ?

Као што је већ речено, Југославија се тек сада, на прагу трећег миленијума, са великим закашњењем, налази на почетку неопходних суштинских економских реформи. Заостајање од једне деценије је огроман недостатак, али и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге ПУТ. Било би историјски неодговорно уколико не извучемо адекватне поуке из, сада већ богатог, искуства других.

Сигурно је да Југославија у реформисању привреде мора да изврши успешно комбиновање концепта отвореног тржишта и отворености према свету, с једне, са осмишљеним усмеравањем развоја привреде уз веома наглашену и активну улогу државе, с друге стране.

После септембарских избора (2000. године) Југославија је у кратком року успела да постигне значајне резултате на плану отварања према свету. Југославија је

¹⁵⁾ То је постигнуто у условима, не тако мале, инфлације која је за првих осам месеци 2000. године износила 19% исказане на годишњем нивоу.

за непуна три прва послеизборна месеца постала пуноправна чланица многих међународних институција и организација, а ових дана је примљена и у ММФ што је од изузетне економске важности.

Југославији сада предстоје озбиљни преговори са Париским и Лондонским клубом кредитора око регулисања спољног дуга. То је од изузетно велике важности јер се ради о енормно високом задужењу које југословенска привреда једноставно није у стању да, благовремено и у целости, отплаћује. Уколико не дође до значајног отписа спољног дуга онда и сва питања везана за реформу привреде постоју релативно мања важна јер тада није могуће рачунати на било какав озбиљнији привредни раст и побољшање животног стандарда становништва у догледној будућности.

Имајући у виду чињеницу да Југославија једноставно није у могућности да у целости отплати спољни дуг, те да се југословенска привреда нашла у оваквој ситуацији, добрим делом, и због неоправдано уведених међународних економских санкција (које су биле на снази скоро целу протеклу деценију) и агресије НАТО снага (током 1999. године),¹⁶⁾ постоје реалне шансе да наша земља у новонасталој ситуацији једном активном аргументованом поли-

¹⁶⁾ Штета коју је Југославија до сада имала због агресије НАТО пакта су огромне. Пре свега, ради се о ненадокнадивим људским жртвама као и огромним материјалним разарањима. Међутим, сигурно је да још увек нису до краја сагледиве последице које ћемо имати (у веома дугом временском периоду, ако не и трајно) од бомбардовања наше земље пројектилама са осиромашеним уранијом као и од разарања петрохемијских (и других еколошки опасних) постројења, али ће накнадне

тиком издејствује знатан отпис постојећег дуга. То поготово у ситуацији када је преседан већ учињен у случају Пољске.¹⁷⁾

Сигурно је да Југославија треба да настави активну политику отварања према свету (где би циљ требао да буде улазак у највећи број међународних економских организација и институција и успостављање добрих односа са свим државама) и у стратегији реформе спољноекономски аспект мора да буде нарочито наглашен. Спољноекономска оријентација морала би да буде добро избалансирана где би од нарочите важности требало да буде изградња добрих односа и веће економско приближавање

штете бити сигурно неупоредиво веће од оних директних које су учињене у моменту агресије. Неизвесно је колико је загађење наше животне средине и колико ће то утицати на пораст обољења и смртности нашег становништва. Поред тога, то може значајно да умањи интерес страних инвеститора да улажу у Југославију, те доведе у питање и озбиљније активности у доменима где смо сматрали да имамо компаративне предности и рачунали на извозну експанзију (сколошки чиста храна, питка вода - "нафта XXI века", лековита биља, туризам и слично).

¹⁷⁾ Пољска је за своју пионирску улогу у рушењу социјалистичког система, и због економског застоја који је због тога морала да плати, била награђена од стране иностраних кредитора. Већ 1991. године Париски клуб кредитора донео је принципијелну одлуку у вези са огромним дугом Пољске, а смањење дуга вршено је етапно наредних година. Друго значајно смањење спољног дуга договорено је са Лондонским клубом кредитора 1994. године. У оба случаја отписана је половина дуга.

Значајан отпис спољног дуга и "замена" програма иностраних саветника сопственим програмом (Стратегија за Пољску) омогућили су Пољској да данас са Словенијом (која се у реформама, од самог почетка, ослонила на "домаћу памет" и клонила се радикализма, те није прихватила већ готове рецепте и саветнике из иностранства) буде најуспешнији пример од ПУТ.

земљама Економске уније и Русији. Управо су Русија и земље Европске уније (Немачка, пре свих) традиционално наши највећи спољнотрговински партнери. Не видимо разлоге да тако не буде и у будућности.

Не треба заборавити да је преламање економских интереса СССР-а и развијенијих земаља Запада преко наше земље, у периоду од 50-их до 90-их година XX века, имало веома позитивне ефекте на економски (па и политички) положај Југославије. Сматрамо да и сада за то, истина у знатно промењеним условима, постоје претпоставке. Тако на пример, постигнути договори између СРЈ и Русије о слободној трговини могао би да буде веома подстицајан елемент за већа директна улагања западних инвеститора у нашу земљу јер би на тај начин постојало огромно тржиште од 160 (а не само 10) милиона становника на коме не би постојале царинске баријере.¹⁸⁾

Поред добрих спољноекономских (и других) односа са земљама Европске уније и Русијом неопходно је значајније унапредити односе и са осталим државама, а у првом реду са суседима (због близине тржишта и неминовне регионалне сарадње) и САД (једине преостале светске суперсиле која има и одлучујућу реч у свим међународним институцијама и организацијама).

У исто време Југославија мора одлучно да крене у процес суштинских економских реформи и максимално

¹⁸⁾ Нова власт би морала, мењајући све оно што се показало лошим и неефикасним, да задржи све позитивно што је наследила од својих претходника и да свентуално ради на његовом даљем унапређењу. У том смислу и постигнути договор са Русијом о слободној трговини је од изузетне важности за нашу земљу, а унапређење и даље јачање свестраних и тесних односа са овом земљом треба да буде наш преваходни интерес.

заштити своје националне интересе (у смислу у коме смо писали на почетку овог текста) како би обезбедила стабилан привредни раст и развој који ће омогућити и адекватан пораст стандарда становништва.

Исто тако, неопходно је у Југославији усвојити програм економских реформи који би, уз концепт отвореног тржишта и јасну спољноекономску оријентацију (о којој смо претходно говорили), представљао комбинацију основних макроекономских мера (реформа јавних финансија и банкарског система, финансијска стабилизација, подстицање и јачање тржишне конкуренције¹⁹⁾ и слично), те институционалних и структурних промена у привреди земље (јачање основних државних функција и снажење њених институција, приватизација – која не би требало да буде брза²⁰⁾ – уз реструктуирање постојећих привредних субјеката и подстицање директних иностраних улагања и развоја приватног сектора, нова осмишљења стратегија развоја и слично) уз неопходност вођења активне социјалне политике.

Програм економских реформи морао би да буде конзистентно урађен, те доследно али флексибилно спровођен. Наиме, у програму економских реформи ради се о међусобно јако испреплетеним односима, пошто институционалне и структурне промене добрим делом утичу на

¹⁹⁾ Јер како пишу амерички нобеловци и руски академици у обраћању Борису Јелцину (који смо раније спомињали) “...уколико и постоји тајна тржишне привреде, она се не налази у приватној својини него у конкуренцији.”

²⁰⁾ Као што смо већ навели, брза приватизација у Русији није дала добре резултате, за разлику од искуства Пољске и Словеније где се са приватизацијом ишло релативно спорије и где је резултат био много бољи.

то какви ће ефекти макроекономских мера бити на привреду, али и начини на које буду спровођене поједине институционалне и структурне промене битно опредељују карактер других промена. С друге стране, сам процес суштинских економских реформи, па и његови институционални и структурни аспекти, укључују у себе тако брзе и честе измене, да су детаљније теоријске разраде мало корисне и немају већи практичан значај.²¹⁾ При спровођењу економских реформи неизбежно је скоро свакодневно суочавање са новим проблемима и тражење на њих адекватних одговора.²²⁾

У конципирању југословенског програма економских реформи неопходно је полазити од достигнућа савремене економске науке уз уважавање специфичности домаће привреде али и међународне реалности, те треба максимално извући поуке из досадашњег искуства ПУТ, а које се, пре свега, односе на улогу државе и избор адекватних кадрова који ће разрадити и спроводити економске реформе.

Основна поука коју Југославија мора да извуче из искуства других ПУТ у реформисању привреде јесте да је потребно напустити наивно веровање (економиста – либерала) да ће приватизација, либерализација и стабилизација аутоматски решити све проблеме и бити свестан да у

²¹⁾ Веома интересантан, по моме мишљењу, у основи прихватљив предлог како да се спроведу економске реформе у Југославији понудио је наш познати економиста, који ради у Светској банци, господин Бранко Милановић. (Видети: Скица за југословенску транзицију, Данас, децембар 2000).

²²⁾ То је доста добро демонстрирао гувернер др Драгослав Аврамовић спроводећи сопствени програм 1994. године.

реформисању привреде кључну улогу има ефикасна држава и њене институције, те да је потребна одређена поетапност (а не никакав радикализам) у спровођењу реформи. На то нас не упућује само пример ПУТ у последњој деценији, него и искуство западноевропских земаља у другој половини XX века (Француска, Немачка, Шведска итд.). Такође је и успех јапанске привреде, а касније и нових индустријских земаља Азије, везан са активним дејством државе на тржишне односе и поетапношћу реформи.

Држава треба да испуни неколико веома важних функција, које није у стању да испуни тржиште и приватни сектор, а то се пре свега односи на: стварање законодавне основе и владавине права, дефинисање оквирне макроекономске политике, улагање у основне социјалне службе, људски капитал и инфраструктуру, гарантовање личне и имовинске сигурности, спречавање криминализације друштва, очување животне средине и слично.

Искуства Пољске и Русије можда најбоље показују да је активна политика државе и њених институција дала резултате који су превазишла сва очекивања, те да либералан приступ није ни близу тако ефикасан као што је активно и разумно учешће државе. Међутим, суштина није у томе што је држава, односно влада успешнија од тржишта, већ у томе што разумна влада може искористити тржиште за остваривање циљева економске политике, али тржиште тешко може да измени политику владе за своје циљеве.

Чак и у савременим либерализованим привредама, слободно тржиште и влада се међусобно допуњују. То је разлог више за ПУТ где су недовољно развијени тржишни механизми, тржишна култура и стереотипи понашања и у којима је неопходна кључна улога државе, нарочито на

самом почетку реформисања привреде. Сигурно је да са развојем тржишта (и ефикаснијим функционисањем тржишних института) држава треба да разради нове методе свога уплитања, да би кориговала несавршенство тржишта и обезбедила стабилан привредни раст и развој друштва.

Поред ове основне поуке која се може извући из досадашњег искуства ПУТ, чини нам се веома важним да се посебна пажња посвети кадровским решењима, односно избору људи који би осмислили и спроводили економске реформе.

Потребно је у Југославији разрадити и спроводити сопствени програм економских реформи који ће бити резултат домаће памети, а не, никако, већ готов програм који се нуди од разних “ауторативних” међународних организација и институција, “реномираних” иностраних института или “независних” саветника из иностранства.

Искуства других ПУТ показују да су оне имале, углавном, негативна искуства са програмима економских реформи предложеним (по правилу, у духу Вашингтонског консензуса) и “увезеним са стране”, те да је до економског напретка у тим земљама дошло када су одбачени ти програми и разрађени сопствени (случај Пољске и Русије) или се од почетка ишло сопственим путем (случај Словеније).

Програм економских реформи треба да буде теоријски разрађен и у пракси спровођен од стране стручно изузетно компетентне и аутентичне националне елите. За то велику одговорност носе кључне државне и политичке личности нове власти које ће да одлучују о кадровима који економске реформе треба да конципирају и спроводе.²³⁾

²³⁾ Нека од првих кључних назначења у економској сфери су доста дискутабилна. Тако, будући мандатар српске владе и председник

И на крају, још само да нагласимо да је само реформисање привреде истовремено како економски тако и политички процес и у пракси често политички интереси надвладају економске. Искуство других ПУТ показује да основни проблеми произилазе, не због недостатка теоријских знања, него првенствено због недовољне одлучности

Демократске странке, господин Зоран Ђинђић изјављује, да ће ДОС инсистирати на предлогу да мр Млађен Динкић буде гувернер НБЈ иако Динкићеве изјаве понекад и представнике ДОС-а "помало доводе у очајање", али се ипак ради о "енергичном младом човеку који је уложио много труда" у демократске промене у Србији, те да му зато треба пружити шансу. Сигурно је да су велике заслуге господина Динкића за обарање старог режима, али је спорно да ли су оне и демократске (имајући у виду незаконито "освајање" НБЈ и слично). Међутим, у изјави господина Ђинђића ни речи о професионалним способностима кандидата за место гувернера. Место гувернера централне банке у свакој добро организованој држави заузимају врхунски професионалци и људи далеки од политике. То су одговорни и искусни стручњаци који никада себи не допуштају исхитрене и неодговорне изјаве које би било кога могле да "доведу у очајање". С друге стране, "енергичном младом човеку који је уложио много труда" у промене које су се десиле у нашој земљи, мислим да би било много боље доделити нека одликовања или му дати неку политичку функцију, а никако једно од кључних професионалних места у држави. Шта ће се суштински променити уколико садашњег гувернера, који је био истакнута политичка личност старог режима, замени политички веома ангажована личност нове власти, осим што је онај био "њихов", а овај "наш" кадар.

На место гувернера НБЈ морала би да дође високо професионална и политички неутрална личност уколико желимо независну централну банку која ће бити у стању да води ефикасну монетарну политику. Мада се може дискутовати о томе да ли је господин Млађен Динкић, 36-годишњи асистент Економског факултета, стручно компетентан за место гувернера, политичка неутралност му се не може никако приписати.

(па и жеље и интереса) политике да се неопходне реформе изврше у интересу сопственог народа.²⁴⁾

Због тога, још једном треба нагласити, да је од нарочите важности да на кључна места у држави (па и у економским сегментима) у Југославији дође аутентична национална елита са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, а не компрадори чији је првенствени циљ “да добро обаве задатке својих ментора” и преко тога дође до личног богаћења и сопственог укључивања у светску елиту (макар то био и његов маргинални и више декоративан и егзотичан слој).

(Децембар, 2000)

P.S.

Почетком 2003. године главни и одговорни уредник угледног листа - за политичка и друштвена питања, геополитичка и стратешка истраживања - ГЕОПОЛИТИКА замолио ме је да за тематски број “*Шта Срби треба да раде у наредних десет година*” напишем једну краћу скицу о томе како би требало да се реформише српска привреда. Написао сам тражени прилог и тематски број је изашао у

²⁴⁾ Надамо се да и на овим просторима неће ускоро постати популарна анегдота (слична оној која се може чути код обичних грађана Русије, а у којој они за бившу совјетску власт говоре “Све што су говорили о социјализму - није било тачно, али што су говорили за капитализам - показало се истинитим”) где ће наши грађани са разочарањем констатовати “Све што су социјалисти говорили о себи - није било истина, али све што су говорили за већину лидера ДОС-а - показало се тачним”.

јуну исте године, а главни и одговорни уредник Геополитике после тога је желео да се прилози из тематског броја комплексније разраде и да то буде објављено као посебна књига. Планирао је да национално - културолошки аспект напише др Драган Недељковић, уставно-правни - др Коста Чавошки, безбедносни - генерал Радован Радиновић, спољно-политички - др Срђа Трифковић, а ја сам требао да пишем економски део. Нажалост ова идеја није реализована.

* * *

Један од кључних проблема са којим се данас Србија суочава јесте непостојање осмишљене стратегије реформисања привреде али ни развоја друштва у целини. Наша земља би у реформисању привреде морала да изврши успешно комбиновање концепта отвореног тржишта, односно отворености према свету, с једне, са осмишљеним усмеравањем економског развоја уз знатно измењену и ефикаснију улогу државе, с друге стране.

Србији (али чак ни много моћнијим земљама) није данас економски могуће, а нити је то у њеном националном интересу, да остане по страни савремених глобалних токова. Исто тако, она није у стању да принципијелно мења постојећи светски поредак у коме светска олигархија и транснационални капитал диктирају своја “правила игре” којима настоје да извуку максималне профите из сваке земље која им то допусти. Због тога се мора “играти” по тим правилима, али је потребно научити да се у тој игри постижу голови, а не аутоголови. Уважавајући та правила потребно је придржавати се једног једноставног принципа (кога доследно следе све успешне земље): у вођењу државне политике треба искључиво полазити од сопствених националних

интереса. Иако су ти интереси, по правилу, у супротности са интересима светске олигархије и транснационалног капитала то не значи да је неопходна жестока конфронтација. Уколико се одлучно и доследно заступају национални интереси који обезбеђују стабилност и заштиту домаћих предузећа, транснационални капитал се брзо адаптира тим условима и ступа у обострано корисну кооперацију са домаћим произвођачима.

Поред тога, свака земља има на располагању различите инструменте који јој омогућавају да на унутрашњем тржишту коригује правила глобалне конкуренције у сопственом националном интересу. Она то остварује, пре свега: заштитом унутрашњег тржишта и домаћих произвођача, активном политиком стимулисања развоја и стварањем услова за повећање конкурентности домаће привреде и економског раста, задржавањем националне контроле над природним ресурсима и кључним гранама економије итд.

У условима светске глобалне конкуренције и поделе рада, свака земља располаже одређеним компаративним предностима, а оне би за Србију могле да буду: природни услови за развој пољопривредне производње (ратарска, сточарска, и воћарска производња, те производња лековитог биља и печурака) и на бази ње прерађивачких капацитета који би могли да обезбеђују значајне тржишне вишкове за извоз, где би нагласак требало ставити на здраву храну (али и изворску и минералну воду); географски положај погодан за развој инфраструктурног сектора (саобраћај, телекомуникације, енергетика) који би могао (са пратећим објектима - угоститељство, трговина, бензинске пумпе, сервис и слично) да обезбеђује значајне девизне приливе али и подстакне инвестиције; релативно јефтина

образована радна снага способна да допринесе, између осталог и јачању услужног сектора, а нарочито информационе делатности (која би масовније могла да се обавља и за иностране наручиоце из развијеног света); многобројна дијаспора чије могућности (пре свега, кривицом наших власти) нису ни приближно кориштене, итд.

У спољноекономској сарадњи Србија би морала да води активнију политику, не само према ЕУ, САД и суседима него, и према осталим нашим традиционалним партнерима где постоје огромни неискориштени потенцијали, као на пример Русији (забрињава наш пасиван однос према потписаном договору о слободној трговини који би могао да буде веома подстицајан за већа инострана улагања у нашу земљу јер би постојало огромно тржиште од 160 - а не само 10 - милиона становника без царинских баријера), земље извознице нафте (ангажовање нашег грађевинарства, извоз здраве хране, изворске и минералне воде), Кине и Индији (због њихових огромних тржишта), као и другим земљама.

За реализацију свега горе наведеног потребна је знатно измењена и ефикаснија улога државе. Због тога је неопходно што пре одбацити досадашњи курс радикалних економских реформи (заснован на “Вашигтонском консензусу”) и напустити наивно веровање “тржишних фундаменталиста” да ће стабилизација, либерализација и приватизација аутоматски решити све проблеме, те бити свестан да у реформисању привреде значајну улогу има ефикасна држава и њене институције и да је потребна одређена поетапност (уместо радикализма) у спровођењу реформи. Држава треба да испуни неколико веома важних функција, које није у стању да испуни тржиште и приватни сектор,

а то се, пре свега, односи на: стварање законодавне основе и владавину права, изградњу адекватног институционалног оквира за успешно функционисање привреде, дефинисање развојне стратегије и обезбеђење микроекономске конкуренције и макроекономске координације и слично. У свим добро организованим земљама држава мора да буде довољно јака да дефинише “правила игре” и обезбеди њихово доследно поштовање, а у привредама у транзицији где је потребно изградити и адекватан институционални оквир улога државе мора да буде још наглашенија.

Због ограниченог простора, у овом тексту дата је само кратка скица за реформисања српске привреде. За дефинисање целовите адекватне стратегије економског развоја (и каснију њену реализацију) потребно је ангажовање аутентичне домаће елите са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, а не преузимање већ готових програма (од разних “ауторитативних” међународних организација, “реномираних” иностраних института или “независних” саветника из иностранства) који су разрађени (и спроводе се) у интересу светске олигархије и транснационалног капитала.